

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Напевне не можна стверджувати, що раніше, тобто за часів існування СРСР, освітнім правовідносинам зовсім не приділялось уваги державою чи професійним корпусом педагогів, юристів, соціологів та економістів. Освіта завжди була одним із центрів інтересів суспільства. Але сьогодні все ж доводиться говорити про якісно нові освітні соціально-правові стосунки: з новими вимогами, з якісно та кількісно новим суб'єктним складом, новими умовами матеріального, організаційного, методичного й правового забезпечення освітнього процесу.

Особливої суспільної гостроти набули останнім часом відносини у сфері надання (набуття) професійної освіти*. Це викликано двома основними, і в той же час протилежними чинниками. З одного боку, вибухоподібно зріс попит на професійну освіту вищого кваліфікаційного рівня, а з іншого – держава втратила спроможність задовольнити такий попит.

Реакцією на невідповідність попиту пропозиції стало створення навчальних закладів недержавної форми власності. Дана обставина породила протиріччя якісно нового порядку: мотивація навчальних закладів (перш за все недержавної форми власності) та інтереси тих, хто набуває професійної освіти, лежать у різних соціальних площинах. Кінцевою метою згаданих вище навчальних закладів є отримання прибутку, а метою того, хто навчається – надійна (конкурентноспроможна) професійна кваліфікація. Здається, за часів набуття професійної освіти виключно в стінах державних навчальних закладах такого дуалізму мотивацій не спостерігалось, бо для нього не було відповідного економіко-правового підґрунтя.

Об'єктивні економічні закони підштовхують сьогодні навчальні заклади, що навчають професіям на договірній платній основі, до підвищення рентабельності своєї діяльності, змушують «розумно» та «економно» витрачати гроші на матеріальне забезпечення учбового процесу, збільшувати кількість студентів (учнів) в академічних групах, зменшувати витрати на заробітну плату викладачів. Все це, звичайно, не може не позначитись на якості навчання. В той же час студента (учня), з кишені якого (чи його рідних) зазначені витрати безпосередньо здійснюються, цікавить максимальна віддача на одиницю затрачених грошей.

Подібне протистояння інтересів може приборкати тільки спеціальний соціальний інститут – право. Але важелі права будуть дійовими тільки тоді, коли вони правильно враховуватимуть сутність регульованих відносин, точно визначатимуть межі юридичного впливу. Інакше кажучи, адекватність побудови та застосування правових конструкцій до тих чи інших від-

---

* Під такими відносинами тут розуміються відносини з надання (набуття) освіти у вищих закладах освіти, які ведуть підготовку фахівців за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями (ст.43 Закону України «Про освіту» [Див.: 1].

носин залежить від точного встановлення предмета правового регулювання. Це проблема першого порядку.

«Комерціалізація» професійної освіти, зовнішні прояви освітньої послуги як ринкового товару (що має власну вартість), оформлення стосунків «контрактом» (договором), оплата освіти суб'єктом навчання (студентом, учнем) – все це справляє зовнішнє враження можливості оцінки таких відносин як цивільно-правових. Більше того, в рамках цивільно-правової спеціалізації за останні роки в Україні та Росії відбулися наукові дослідження, що опосередковано ніби-то підтверджують вищезгадане враження. Серед таких робіт слід назвати дослідження Астахова В.В. «Правове регулювання функціонування в Україні вищих навчальних закладів недержавної форми власності» [2], Карчевського К.А. «Платні освітні послуги вищих закладів освіти МВС України: цивільно-правовий аспект» [3], Курова С.В. «Цивільно-правове регулювання освітніх послуг» [4], Токмовцевої М.В. «Вищий учбовий заклад як суб'єкт відносин у сфері підприємництва» [5] та інші.

Більшість із названих авторів майже апіорно ставились до відносин з надання (набуття) професійної освіти на договірній платній основі як до цивільно-правових. Але, на наш погляд, таке апіорне ставлення слід піддати переосмисленню. Звичайно, в рамках даної публікації досить ґрунтовний критичний аналіз не може відбутися. Тому до уваги пропонується тільки антитеза заявленої у науці позиції деяких із згаданих авторів. Така антитеза полягає в необхідності критичного ставлення до переконання про кваліфікацію договірних платних освітніх відносин як до безперечно цивільно-правових. Необережне ставлення до процесу конструювання правового механізму упорядкування відносин, що тут розглядаються, у майбутньому може привести до його малоефективної дії.

Сам по собі факт демонополізації держави в освітній сфері та виникнення освітніх відносин за участю недержавних учбових закладів на договірній платній основі ще не говорить про те, що такі відносини набувають тепер характер виключно цивільно-правових. Слід зауважити, договір, як юридичний інструмент, сьогодні використовується не тільки у приватно-правовій сфері, але й у міжнародних публічних, трудових та інших відносинах, що виходять за межі власне цивільних (приватних). Тому використання договору в освітній сфері не може служити непорушним аргументом стосовно кваліфікації такої сфери як різновиду цивільно-правових відносин.

Що ж заважає ставитись до договірних платних відносин з надання (набуття) професійної освіти як до «чистих» цивільно-правових?

Більшість наведених вище наукових робіт виходять з побудови досліджуваних відносин як таких, що опосередковують надання послуги (освітньої послуги). Але класичне (цивілістичне) розуміння послуги спирається на те, що правовому обов'язку з «вироблення» послуги підкоряється тільки послугонадавач. В освітній сфері для того, щоб набути професійної кваліфікації, до активних дій зобов'язуються не тільки освітні заклади («послугонадавачі»), але й особи, що навчаються. Причому активні дії останніх полягають не тільки та й, власне кажучи, не стільки в оплаті освіти за договором (хоча цього правового обов'язку ми й не заперечуємо), як це має місце

в класичних цивільних відносинах з надання інших платних послуг. Оплата освіти не гарантує «послугоотримувачеві» надання «послуги». Від нього (студента чи учня) силою права вимагається здійснення цілої низки обов'язкових дій з відвідування занять, своєчасного виконання учебного плану, успішного проходження поточної та підсумкової атестації. Наприкінці навчання студент (учень) має довести свою професійну кваліфікацію на іспитах (захист диплому, тощо). У протилежному випадку договір може бути розірвано навіть за умови повної оплати.

Домінанта суспільної зацікавленості над індивідуальною в отриманні членами суспільства належного рівня професійної освіти викликає потребу публічно-правового впливу на суб'єктів процесу навчання. Студенти (учні) мають виконувати вимоги не тільки договору, за яким вони навчаються у навчальному закладі, але й норми статуту такого закладу, правила внутрішнього розпорядку, загальні норми освітнього законодавства. Невиконання цих вимог може призводити до застосування заходів дисциплінарного впливу, у тому числі й відрахування з числа студентів (учнів). Цілком очевидно, що такі відносини та санкції правового примусу не відповідають цивільно-правовим. До цього можна також додати, що студенти (учні) мають підкорятись «дисциплінарній владі» викладачів та адміністрації навчального закладу.

Вищенаведена специфіка освітніх правовідносин викликає необхідність чіткого відокремлення предмета цивільно-правового регулювання від предмета правового впливу інших галузей права.

Дана публікація, як вже зазначалось раніше, не може претендувати на розв'язання такої складної наукової задачі, бо це може відбутись тільки у рамках повноцінного наукового дослідження. Тому автор обмежується лише визначенням наведеної тут проблеми, що має бути вирішена у майбутньому.

Список літератури: 1. Закон України від 23.05.91р. «Про освіту» // Відомості Верховної Ради України. 1991. №34. 2. Астахов В.В. Правове регулювання функціонування в Україні ВЗО, заснованих на недержавній формі власності / Автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 3. Карчевський К.А. Платні освітні послуги вищих закладів освіти МВС України: цивільно-правовий аспект / Автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 4. Куров С.В. Гражданско-правовое регулирование образовательных услуг / Автореф. дис... канд. юрид. наук. М., 1999. 5. Токмовцева М.В. Высшее учебное заведение как субъект отношений в сфере предпринимательства / Автореф. дис... канд. юрид. наук. М., 2000.

Надійшла до редколегії 04.01.02

Н.В. Тульчевська

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОГОВОРОМ БАНКІВСЬКОГО ДЕПОЗИТНОГО РАХУНКУ

У зв'язку з прийняттям нового Закону України «Про банки і банківську діяльність» та нової Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженої Постановою Правління Національного банку України за № 135 від 29.03.2001р., за договором банківського депози-